

לדברי ר' אושעיא (יה:), רבי שמעון חולק ומתיר ליבם איזו שירצה. ולפי דעה זו אין איסור משום אשת אחיו שלא היה בעולמו אלא בנפילה אחת, כגון באח אחד שמת [או שני אחים שאחד מהם מת ולא ייבם השני] ואח"כ נולד אח. והשיבו על דבריו כדלהלן.

עשה בה השני מאמר ולא ייבמה – השניה חולצת ולא מתיבמת, מפני שאין המאמר קנין גמור ואינה צרת-ערוה ממש [דלא כבית שמאי שאומרים (להלן כט ועוד) מאמר קונה מדאורייתא ואף לקולא, והרי זו צרת-ערוה ויוצאת ללא חליצה (להלן יח)].
לא עשה בה השני מאמר עד שמת – באנו למחלוקת החכמים אם יש זיקה אם לאו, כדלהלן.

ב. כי ישבו אחים – שהיתה להם ישיבה אחת בעולם, פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו.
יחדו – המיוחדים בנחלה (-) שחולקים נחלה אחת, וראויים לירש זה את זה. ראשונים, פרט לאחיו מן האם [והרי אשתו עומדת באיסורה. וכדלהלן גה.]. וכן למדו בגזרה שוה אחים – אחים משנים עשר בני יעקב שהיו אחים מן האב ולא מן האם. [והוצרכו שניהם שאם מ'יחדו' הייתי אומר הואיל והידוש הוא שהתיר הכתוב ערוה ביבום, לא התיר אלא אם מיוחדים באב ואם, קמ"ל גזרה שוה שאפילו אחים מן האב בלבד. ואם מ'אחים' הייתי לומד גזרה שוה מכי אנשים אחים אנחנו האמור בלוט בן אחי אברהם, לכך נאמר יחדו].

דפים יז – יח

כו. א. מה ענינה של מחלוקת החכמים אם יש זיקה אם אין? אלו נפקותות מבוארות בסוגיתנו בשאלה זו?
ב. האם מותר לאדם לבטל מצות יבמין על ידי שישא קרובתה של שומרת יבם שנפלה לפניו?

א. נחלקו תנאים ואמוראים האם זיקת היבמה ליבם חשובה (צד אישות, קנין. עתורי"ד וריטב"א) לאסור קרובותיה של היבמה על היבם כקרובות אשתו, או לענין הפרת נדריה על ידי היבם (ולענינים נוספים), אם לאו; –

רב הונא אמר רב: שומרת יבם שמתה – מותר באמה, שסובר אין זיקה חשובה כדי לאסור את אמה. ואפילו אין שם אלא יבם אחד בלבד שמיועדת לו בודאי ליבום או לחליצה – אין זיקה, אבל בחייה אסור באמה משום שאם ייקחנה נמצא מפקיע בכך את הזיקה מיבמתו והרי מבטל מצות יבמין. ורב יהודה [בשיטת שמואל רבו] אמר: שומרת יבם שמתה אסור באמה, שסובר יש זיקה ואפילו לאחר מיתה.

א. מבואר בסוגיא שאף על פי שיש סברא לומר שאפילו אם יש זיקה, לאחר מיתת היבמה פוקעת הזיקה ומותר היבם בקרובותיה, לפי האמת אין אומרים כן אלא לדעת הסוברים יש זיקה הוא הדין לאחר מיתה (עפ"י תוס' ד"ה אבל).

ואולם בירושלמי מובא שיש זיקה רק מחיים אבל במיתה פקעה הזיקה ומותר בקרובות יבמתו שמתה (וכן יש מפרשים בדעת המקשה בסוגיתנו. ערשב"א וריטב"א). יש מפרשים בטעם הדבר, שכשלא באה הזיקה לתכליתה, מפני שמתה – הופקעה למפרע. (עפ"י אור שמח קונטרס זיקה. וע' קרן אורה).

ב. יש לצדד ששומרת יבם שמתה אסור בקרובותיה גם אם חלץ לאחר מיתתה לצרתה שנפלה עמה, שאין החליצה מועילה להפקיע הזיקה מזו שמתה (עפ"י חרושי הגר"ש שקאפ יד. וע"ע בחדושי הגרנ"ש יג).

ג. נראה שכשם שאסור באמה ושאר קרובות משום הזיקה, כן אסור ב'שניות לעריות' (כן צדד מהרש"ל).

וכן נפקא מינה במי שהיה נשוי לקטנה בקידושין דרבנן, ונפלה לפניו אחותה ליבום; לדעת האומר יש זיקה, זו הקטנה נאסרה עליו משום אחות זקוקתו הלכך מלמדים אותה למאן בבעלה ולעקור נשואיה כדי שייבם את אחותה. ואילו רבן גמליאל סובר אין זיקה ולכן אם לא מיאנה תמתין עד שתגדיל (וכשיבעול אז יחולו קידושיה מהתורה) ותצא הלזו משום אחות אשה [ואין ר"ג חושש משום ביטול מצות יבמין].

א. לפירוש התוס', אפילו לרבן גמליאל אסור לו לבעול הקטנה עד שתגדיל שאף על פי שאין זיקה, מכוער הדבר כיון שביאתו זו אינה פוטרת את הגדולה. ויש אומרים שהקטנה מותרת לדור עמו [ו'תמתין' – היינו הגדולה] (ערש"י; מאירי קט.).

ב. יש אומרים (עפ"י הסוגיא דלהלן כט.) שלרבן גמליאל יש זיקה, ומה שאמרו כאן 'אין זיקה' כלומר אין כל כך כח בזיקה שאם יישאנה אחר כך כשתגדל, תיבטל הזיקה (עפ"י תוס' מהר"ם ורבנו פרץ, וע' גם בתו"ט).

ג. לתנא קמא [שהלכה כמותו] שמלמדים אותה למאן, אם לא מיאנה וגדלה תחתיו, הואיל ויש זיקה הריהי אחות זקוקתו וצריך להוציאה בגט, ואת אשת אחיו בחליצה. ויש אומרים שהואיל ובעל הכל מודים שנפטרה היבמה והולכת בלא כלום (ע' במאירי כאן ובראשונים להלן עט.). ע"ע להלן קט דעות התנאים בפירוט.

וכן שומרת יבם שקדש אחד מן האחים את אחותה, משום רבי יהודה בן בתירא אמרו: אומרים לו המתן עד שאחייך ייבם ותיפקע הזיקה ממך – שסובר יש זיקה [אפילו בשני אחים] ולכן אסור למאנס לכנוס את ארוסתו משום שהיא אחות זקוקתו. ואולם חכמים חולקים לפי שאין זיקה. כאמור, שמואל פסק הלכה כרבי יהודה בן בתירא שיש זיקה.

א. מדובר כשקידש באיסור, לאחר שנפלה אחותה ליבום, אבל אם קידש מקודם לכן – אין צריך להמתין כלל (כדמוכח להלן מא; ראשונים).

קידשה ונשאה [באיסור]; התוס' והרא"ש והרשב"א (בהדושי ובתשובה ח"א שנה) כתבו שיכול להשאירה אצלו מפני שהיא אשתו גמורה ופקעה הזיקה לגמרי [ומה שאסור לישא – משום שע"כ מפקיע הזיקה ומבטל מצות יבמין. קובץ הערות ב,ד].

וכמה ראשונים חולקים וסוברים שנישואין כקידושין ואין להתיר עד שיעשה האח מעשה (עפ"י ריטב"א מאירי נמו"י. וכן צדד הרמב"ן. וכן כתב התו"ט (ד,ט) להוכיח מלשון רש"י. וערש"ש; בית מאיר קנט,ה).

עוד נחלקו הראשונים כשקידשה בביאה, האם צריך להוציאה מפני שביאתו היתה באיסור שהרי לא נפקעה הזיקה מקודם (עפ"י תוס' כג:), אם לאו (עפ"י רשב"א מא.).

ב. יש סוברים, שלא כפי שנקטה הגמרא כאן, שגם חכמים סוברים יש זיקה אלא שלדעתם קידושי האחות מפקיעים את הזיקה, ולכך מותר לו לכנוס את ארוסתו (עתוס' ד"ה ולימא וד"ה אומרים).

ג. צרת אחות זקוקתו אסורה כמו האחות, כגון שתי אחיות שנפלו ליבום משני אחים וצרותיהן עמהן – אף הצרות אסורות להתייבם (עפ"י ירושלמי ג,א. וע' בראשונים כז.).

נפקותא נוספת המבוארת בסוגיא: האם יש איסור ליבם צרת אחיו שלא היה בעולמו בזיקה; כגון שמת אחד ונפלה אשתו לפניו ליבום, ונולד אח שלישי, ולא הספיק השני ליבם עד שמת – האם אשתו של השני נחשבת כצרת-ערוה על ידי זיקתה של הראשונה, ואסורה להתיבם לשלישי [אבל חולצת], אם לאו. וכן סובר רבי מאיר שאין זיקה [אפילו באחד], הלכך יכולה השניה להתיבם.

א. להלכה שיש זיקה יוצא שחולצת ולא מתייבמת. וכן כתב המאירי, וכן הוא ברא"ש ובטשו"ע (קעג, יב). ויש שנראה לכאורה מדבריהם שמתייבמת (ערמב"ם ו, יח שנקט 'עשה בה מאמר', וכבר תמהו המ"מ והמאירי שמשמע שבלא מאמר מתייבמת. ובב"י ומהרש"ל פירשו שסמך על מה שפסק יש זיקה. ובאור שמח (קונטרס זיקה לג) כתב בדעת הרמב"ם שבלא מאמר מתייבמת וצדד להגיה בגמרא).

ב. לאו דוקא אשת אחיו שלא היה בעולמו אלא הוא הדין לכל אחת מט"ו עריות, אוסרת את צרת בויקה בלא מאמר, כגון שנפלה בתו לפניו ליבום ויש לו אח נוסף ולו אשה אחרת, ומת האה השני – השניה חולצת ולא מתייבמת (יש"ש).

ג. לדעת ר' אושעיא אליבא דרבי שמעון שזיקה ככנוסה, מן הדין הרי אלו כשתי יבמות הבאות מבית אחד שיכול לחלוץ או לייבם לאחת מהן אלא שגזרו שלא תיפטר השניה (עפ"י תוס' יט:). ויש אומרים שאם ייבם את הראשונה נפטרה צרתה כשתי יבמות מבית אחד, ורק כשחלץ לא פטר (עפ"י רשב"א שם).

ד. דוקא צרת ערוה בזיקה אסורה לדעת האומר יש זיקה, אבל שתי יבמות שנפלו משני אחים, יכול לייבם את שתיהן ואין אומרים נעשו צרות בזיקה והרי אי אפשר לייבם אלא בית אחד ולא שנים. וכן יכול לייבם אחת ולחלוץ לאחת – שלא גזרו משום זיקה אלא במקום ערוה כגון קרובות זקוקות אבל נכריות שאינן קרובות, יכול לייבם את שתיהן (ערמב"ן ל: ריטב"א לב. ומאירי לא; ירש יעקב).

רבי עקיבא אמר, שומרת יבם אין יבמה מיפר נדריה שאין קוראים בו אישה. סובר אין זיקה אפילו ביבם אחד (ערש"י ותוס' כאן [עמהרש"א] ותורי"ד כאן ולהלן מד. ואולם התוס' להלן כט: פרשו שאפשר שאפילו לרבי עקיבא יש זיקה, ואעפ"כ אינו מיפר מטעם אחר. וכ"כ הרמב"ן ורשב"א ועוד בדעת רבא ורב אשי בנדריים עה. והמאירי נטה מדבריהם. וע"ע בראשונים כט:). ורבי אליעזר ורבי יהושע (להלן כט:): חולקים. ורבי יהושע מחלק בין יבם אחד לשניים לענין זיקה (וכן נראה בדעת רבי שמעון להלן כח: לענין אחיות הנופלות ליבום לפני אח אחד פטורות לגמרי ולפני שני אחים חולצות. ע"ש בתורי"ד). ע"ע בפירוט להלן כט ובנדריים עד. נפקותות נוספות – להלן כו-כו.

א. להלכה יש זיקה ואפילו ביבם אחד [שכן נראה מדברי אמוראים אחרונים שנקטו כשמואל (רא"ש), וגם נקטו כן לקמן בדעת רבי יוחנן (רי"ד; בהגר"א קעג סקי"ח). וכן נקטו רב אשי ורבא בדעת סתם מתניתין, ודלא כרב נחמן – להלן ל]. ואף לאחר מיתה – זיקה אינה פוקעת בכדי (רי"ף, רמב"ם, רא"ש ומאירי; אה"ע קנט, ה ובית שמואל). ומבואר בגמרא שאעפ"י שיש זיקה, קדושין תופשים בקרובותיה (נמוקי יוסף).

ומבואר ברש"י ובשאר ראשונים (כו כו כה ל מא. שלטי הגבורים כאן) שדין זיקה לאסור קרובותיה [אפילו בחייה] – מדרבנן הוא (וכן נקט בשו"ת חכם צבי קטו כדבר מוסכם). ויש שנראה מדבריהם דמדאורייתא הוא (עתוס' כו: ד"ה אבל, בשם ר"ח [ואינו מוכרח]). וכן משמע במאירי לעיל ת. [אבל בדף כו כתב במפורש דמדרבנן]. וע"ש גם במהרש"א; אור שמח קונטרס זיקה – בדעת הירושלמי).

גם אם נשתמדה אותה שומרת יבם, אין להתיר קרובותיה משום קרובות זקוקות [ואף שזיקה דרבנן, עשו חכמים חיזוק לדבריהם כשל תורה] (שו"ת הרשב"ש רצד)

ב. כתבו פוסקים (מובא ברמ"א קנט, ה) שזיקת היבמה אוסרת ליבם לישא אשה נוספת עד שיחלוץ משום חרם דרבנן גרשום, והואיל ואנו נוקטים יש זיקה הריזה כלוקח שתי נשים (עבהגר"א). ואולם אם היתה האחרת משודכת לו קודם שנפלה היבמה לפניו – מותר לכנסה (רמ"א שם. ע' בהסבר הטעם בהגהות מרדכי כתובות רצא; ים של שלמה; ערוך השלחן קנט, כח).

ויש שחלקו על דין זה ונקטו שאיסור חדר"ג לא נאמר על זקוקה אלא על אשתו ממש (ע' באריכות בשו"ת חכם צבי קטז; ירש יעקב). ויש אומרים שבמקום יבום לא החרים רבנו גרשום כלל מלהיות לו שתי נשים (עריטב"א מד. ובמדכי לא; ספר התרומה קלג, שו"ע א, ובמובא להלן כד.).
ג. כתבו אחרונים שגם יבמה שנופלת לחליצה מדאוריתא ולא ליבום, כגון אלמנה לכהן גדול – זיקתה אוסרת את קרובותיה על היבם, כי עכ"פ היא זקוקה לו לחליצה (עפ"י ים של שלמה; קרן אורה כו; בית מאיר קעה, ב). ויש שנסתפקו בדבר (עפ"י אור שמח ז, א ועוד).

ב. אמרו בגמרא שאפילו לרב המתיר לישא את קרובת זקוקתו כאמור, דוקא לאחר מיתת הזקוקה מותר, אבל כל עוד היא קיימת ועומדת ליבום – אסור, שהרי בכך שישא את אמה או את אחותה הוא מבטל מצות יבום וחליצה.

יתר על כן, חושש רבי מאיר לביטול מצות יבמין אפילו בספק; כגון ארבעה אחים, שנים מהם נשואים שתי אחיות ומתו הנשואים לאחיות, אין האחים הנותרים מיבמים אלא חולצים, כי אם ייבם אחת חוששים שמא ימות האח האחר קודם שייבם או יחלוץ לשניה [שלזמן מרובה חוששים למיתה עתידית (תוס'. וערמב"ן)] ואז תצא השניה משום אחות-אשתו ותיבטל מצות יבמין, לכך חולץ ואינו מיבם שגם אם האח האחר ימות, לא תיפקע הזיקה מהאחרת [ודלא כרבי עקיבא האוסר אחות חלוצתו מהתורה כמו אחות אשתו, ולדבריו אין חילוק אם מיבם או חולץ. תוס' עפ"י גמרא מד.]. ובדין היה שיוכל לחלוץ לראשונה וליבם לשניה, אלא גזרה שמא ייבם קודם ואז קיים חשש של ביטול מצות יבמין (רש"י ור"ד). [ואולם אם יש אה נוסף או יותר, משמע בסוגיא להלן (כו:)] שאין חוששים שמא ימותו שנים ותבטל מצות יבמין]. רבן גמליאל אינו חושש לביטול מצות יבמין אפילו בודאי, כגון שהיה נשוי לאחות יבמתו הקטנה בקדושין דרבנן, מותר לו להמתין עד שתגדיל ועל ידי כן להפקיע זיקתה של היבמה.

א. כתבו התוס': דוקא בכגון זה מתיר רבן גמליאל, מפני שכבר נשואה לו, אבל לכתחילה אסור לקדש ולישא את אחות זקוקתו ולהפקיע הזיקה (וכן נקט הריטב"א. וע' גם בתוס' להלן (כט. ד"ה אלא) שאין שום תנא המתיר לבטל להדיא מצות יבמין).

והרמב"ן (כ) והרשב"א והמאירי חולקים וסוברים שרובן גמליאל מותר לבטל מצות יבמין אפילו אינה נשואה.

ולא מצינו תנא הסובר שאסור לבטל מצות יבמין בודאי ומותר בספק (עפ"י רמב"ן כו.). ולדעת רבי יוחנן (כה.) אין לחוש למיתה ולביטול מצות יבמין שמשום כך נצריך חליצה במקום יבום (ולדבריו אין תנא הסובר כן, ומשום כך אמר 'אחיות איני יודע מי שנאן' כלומר אינה משנה. ע"ש וברשב"א).
ב. יש לצדד שאיסור ביטול מצות יבמין אינו אלא מדרבנן, שעושה כן בגרמא בעלמא [וגם מפני שלעולם כשהולץ מבטל מצות יבום ברשות התורה]. וזהו הטעם שרבן גמליאל מתיר לבטל (עפ"י קרן אורה כו. [ומ"מ נראה שאין להוכיח מכאן שחוששים למיתה באיסור דרבנן, כמו כאן שחוששים שמא ימות ונמצא מבטל מצות יבמין שהוא איסור דרבנן – כי הכל איסור אחד הוא, שכשאסור לבטל מצות יבמין אסרו גם כן להיכנס לספק, משא"כ בעלמא יתכן שלא חידשו לאסור דבר משום חשש מיתה בדרבנן]. ואולם מלשון הרמב"ן (כט. ד"ה מתניתין) יש לדקדק קצת שלבטל ממש י"ל שאסור מהתורה).

דפים יח – יט

כז. א. באלו אופנים נחלקו החכמים אם יש איסור לייבם משום אשת אחיו שלא היה בעולמו?

ב. האם זיקה ככנוסה ולמאי נפקא מינה?

ג. שתי יבמות נכריות או קרובות שנפלו משני אחים – מה דינן לענין יבום וחליצה אצל האח השלישי?